

RIZIKOS SUVOKIMAS: STUDENTŲ POŽIŪRIO PERSPEKTYVA

Eimantė Pileckaitė

Kauno technologijos universitetas, Socialinių mokslų fakultetas

Įvadas

Gyvenimas globalioje modernybės epochoje verčia sutikti, jog naujo pobūdžio realybė turi ir savų privalumų, ir trūkumų. Kaip teigia U. Beck, šiuo metu gyvename rizikos visuomenėje, kurios vienas svarbiausių aspektų yra pavojai, neribojami nei laiko, nei erdvės, nei socialumo (1995). Rizikų įvairovė leidžia suvokti jų raiškos situacijų heterogeniškumą, suponuojantį visuomenės nariams gresiančių pavojų variacijas. Dėl rizikų egzistavimo fakto daugiau ar mažiau sutinka įvairių sričių atstovai, tačiau grėsmių lygio klausimas dažnai išlieka iki galo neatsakytas. Rizika, kaip tyrimo objektas, daugeliu atvejų yra sunkiai išmatuojama ir apsunkina objektyvias pavojaus suvokimo galimybes. Konstruktyvistinis visuomenės pradas bei individų gebėjimas interpretuoti tikrovę per savo suvokimo prizmes įgalina pastarųjų tikrovės suvokimų heterogeniškumas, o tai leidžia suprasti, kodėl skirtingoms visuomenės narių grupėms aktualios skirtingos rizikų baimės.

Tyrimo tikslas – pateikti teorinę rizikos fenomeno analizę bei atskleisti, kaip studentai suvokia riziką.

Tyrimo objektas – rizikos suvokimas studentų požiūriu.

Uždaviniai: pateikti teorines rizikos fenomeno prielaidas; išnagrinėti kaip studentai supranta rizikos sąvoką bei kaip jos rūšis asocijuoja su skirtingais kultūriniais kontekstais.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, apklausa raštu (pusiau struktūruota).

Teorinė rizikos fenomeno konceptualizacija

Visuomenės socialinė kaita neišvengiamai formuoja visuomenių raidos trajektorijas. Akademini diskurso atstovai sutinka, jog industrinį sociumo pobūdį keičia naujos struktūros visuomenė, grindžiama neapibrėžtumo, pavojų bei nežinomybės lygio intensyvėjimu. Šiuo atveju rizika, iki šiol vyravusi tikslųjų mokslų gvildenamose paradigmos, persikelia į socialinę plotmę bei visuomenės narių požiūrius.

Rizika, kaip tyrimo objektas, visų pirma egzistavo tiksluosius mokslus atstovaujančių tyrinėtojų darbuose, siekiant nusakyti nepageidaujamo įvykio tikimybę. Tačiau, kaip teigia A. Balžekienė (cituojuama Strydom, 2002), ši tikimybių analizė neatsižvelgia į netikrumo ir neapibrėžtumo dimensijas, kurios

glaudžiai susijusios su technologijos plėtra (2009). Kad rizika egzistavo visais žmonijos laikotarpiais, turbūt, abejoti neverta. Klausimas kyla tik prakalbus apie pastarosios mastus bei formų įvairovę. Nūdienos visuomenėje daugelis socialinio gyvenimo sričių siejamos su skirtingų pobūdžių rizikomis. Pasak A. Giddens, per rizikos sampratos prizmę galima nagrinėti ir globalizacijos determinuotus procesus, nes šio proceso nulemtuose pokyčiuose iškyla naujos rizikos formos, kurios skiriasi nuo egzistavusiųjų. Tradicinės rizikos formos pasižymėjo aiškėmis priežastimis ir žinomais padariniais, tuo tarpu dabartiniai rizikos veiksniai nenusipėjami, o jų pasekmės – neapibrėžtos (2005, p. 74).

Nors rizikos sociologijos atskaitos tašką galima kildinti iš aplinkosauginę problematiką gvildinančių tyrimų, šiandienos visuomenėje svarbų vaidmenį atlieka rizikos, kurių šaltinis yra ne gamta, o kiti visuomenės konstruktai. Kaip teigia H. Kurnitzky (2004, p. 184), stiprėjanti nesaugumo jausmą lemia ir nemažai ekonominių veiksnių: globali konkurencija, laisva prekyba, daugelio ūkio šakų išsibalansavimas ir sparčiai augantis aukštųjų technologijų kompleksas. Nepaisant to, jog šiandieninė visuomenės forma pasižymi itin masyviais informacijos srautais, pakankamai dažnai galima taikyti Sokrato žodžius, teigiančius: „Aš žinau, kad nieko nežinau“ (*lot. Scio nihil scio*) (Butkus, 2009). Didėjant sociumo narių žinojimui, natūraliai iškyla naujų klausimų, rodančių netikrumo bei nežinomybės plėtrą.

Padidėjęs rizikų spektras teikia prielaidų naujo sociumo būviui, apibrėžiamam rizikos visuomenės koncepcija, atsirasti. Pastarąją suformulavo ir pagrindė vokiečių sociologas U. Beck, teigdamas, kad šiuo metu gyvename rizikos visuomenėje, kurios vienas svarbiausių aspektų yra pavojai, neribojami nei laiko, nei erdvės, nei socialumo (1995). Sociologas – teoretikas riziką suvokia kaip neatsiejamą refleksyvos modernybės dedamąją, keliančią pavojų ne tik pavienėms, bet ir visoms visuomenėms (2006). Šiuo atveju atsiskleidžia rizikos, kaip universalijos, traktavimas, leidžiantis ją suvokti kaip visiems vienodai prieinamą duotybę. Tad modernizacijos sąlygotos rizikos anksčiau ar vėliau paliečia ir tuos, kurie naudojasi dabarties pasiekimais. Į sukurį įtraukiami ir tie, kurie sukelia riziką ir kurie pelnosi iš jos, – tai „Bumerango efektas“ (Rimaitė, Rinkevičius, 2008).

Riziką naujoje epochoje nagrinėjantis A. Giddens modernybę apibrėžia „rizikos kultūros“ teori-

ne koncepcija. Šis mokslininkas teigia, jog gyventi nūdienos pasaulyje nepasidarė rizikingiau ar pavojingiau nei buvo anksčiau, netgi atvirkščiai – mokslo ir technologijų pažanga sudarė sąlygas sėkmingai susidoroti su daugybe anksčiau egzistavusių grėsmių (2000). Išaugusį rizikų suvokimą daugeliu atvejų determinuoja modernybei būdingas medijų gebėjimas konstruoti socialinę tikrovę bei išryškinti atitinkamus pastarosios aspektus. Kaip teigia minėtas sociologas, modernybės sąlygomis ateitis nuolatos įtraukiama į dabartį, refleksyviai organizuojant pažinimo aplinką (ten pat). Neapibrėžtumu ir baimė pasižyminčią visuomenės epochą analogiškai linkęs konstatuoti ir britų sociologas – Z. Bauman, teigdamas, kad postmoderniais laikais neabejojamai išaugo baimės veiksnys. Šitai rodo užrakintų automobilių, namų durų ir apsaugos sistemų gausėjimas, „užsidariusių“ ir „apsaugotų“ bendruomenių populiarumas visokio amžiaus ir pajamų gyventojų grupėse, stiprėjanti viešų erdvių priežiūra, o ką jau kalbėti apie nesibai giančius žiniasklaidos skleidžiamus pranešimus apie įvairius pavojus (2002).

Dar viena teorinė prieiga į riziką žvelgia iš kultūrinės perspektyvos. Šią poziciją atstovauja M. Douglas, akcentuodama rizikos konstruktyvistinę dimensiją bei individų interpretacines galimybes. Kultūros teorija tiria skirtingus suvokimo filtrus, įgalinančius tam tikras pasaulio vizijas, pasaulio interpretaciją ir suvokimą. Rizika traktuojama kaip socialiai sukonstruota interpretacija ir atsakas į „realius“ pavojus, net jeigu žinojimas apie juos yra tiksliai medijuojamas per sociokultūrinius procesus (Rimaitė, Rinkevičius, 2008). Tad šiuo atveju analizės akcentai koncentruojami ne ties ontologine rizikos dedamąja, o ties tuo, kaip ją suvokia visuomenės nariai. Dar vienas šios teorinės paradigmos atstovas – A. Wildawsky teigia: „<...> dideli suvokimo skirtumai reiškia, kad ne viskas absoliučiai atitinka įrodymus“ (Adams, 2001, p. 217). Todėl tyrimo objektą siejant su rizikos sąvoka, nereikėtų atmesti pastarosios suvokimui įtaką darančio kultūrinio konteksto ar riziką komunikuojančių šaltinių galimo subjektyvumo.

Kaip teigia švedų sociologė Britt-Marie Drott-Sjoberg (1997, p. 73–75), yra du rizikos interpretacijos būdai: rizika kaip fizinė pavojingų technologijų savybė bei rizika kaip socialiai sukurta, pabrėžiant tai, kad rizikos nustatymas, įvertinimas ir suvokimas negali būti laisvas nuo vertybių (Balžekienė, 2009). Pirmasis požiūris būdingas rizikos analizei gamtos moksluose, o antrasis – socialiniams tyrėjams, siekiantiems analizuoti rizikos suvokimo socialinį aspektą. Kultūros reikšmę rizikos suvokimo procese akcentuoja taip pat ir M. Douglas, kuri teigia, jog būtent kultūra determinuoja rizikos suvokimą (1992). Autorė pabrėžia tam tikrų

kultūrinių filtrų, lemiančių skirtingą rizikos bei galimų pavojų suvokimą, svarbą. Šiuo atveju kultūra veikia kaip tam tikras rizikos generatorius, determinuojantis įvairius pavojų vertinimus. M. Douglas ir A. Wildawsky teigimu, rizika galima pavadinti ekonomines nesėkmes, ekonominės gerovės praradimą, ekologines nelaimes, karinių konfliktų galimybes ir kt., tačiau žmonėms susirūpinimą kelia nevienodi pavojai (1983). Kultūros teoriją, nagrinėjančią rizikos suvokimo įvairovės, toliau gvildeno M. Schwarz ir M. Thompsono. Kaip teigia J. Adams, minėtų teorijų esmė buvo išgryninta mitų apie žmogiškąją prigimtį tipologija, kuri eksplikuoja keturių skirtingų grupių pozicijas rizikos atžvilgiu (2011). Nors išgrynintos grupės egzistuoja veikia kaip tam tikri idealieji tipai, vis vien išryškėja tam tikra skirtingų visuomenių skirtis. Šiuo atveju turbūt geriausiai atsiskleidžia kultūrų heterogeniškumas, suponuojantis įvairius požiūrius į individus supančią aplinką. Nors globalizacijos proceso įgalinta kultūrinė niveliacija pasaulį pamažu veda homogeniškos visumos link, vis vien tam tikros skirtybės išlieka. Kaip teigia A. Wahlberg bei L. Sjoberg (2000), žmonės daug laiko praleidžia komunikuodami apie riziką, tad rizikos suvokimas tampa svarbi kultūrinio paveldo dalis, kuri perduodama iš kartos į kartą.

Empirinis tyrimas: rizikos suvokimų įvairovė

Tiek akademinio, tiek viešojo diskurso erdvėse vis dažniau kalbama apie įvairialypius pavojus gresiančius nūdienos sociumų gyventojams. Rizikos sąvoka vėlyvoje modernybėje tapo centrine visuomenės charakteristika (Austen, 2009). Paradoksalu, tačiau, nors ir gyvename kokybiškai geresnėse gyvenimo sąlygose nei ankstesnių visuomenių nariai, baimės bei nerimo dėl įvairių grėsmių nemažėja, o veikia priešingai – rizikų spektras plečiasi. Atsižvelgiant į sociokultūrinę rizikų dedamąją, galima teigti, jog individai skirtingiems pavojams linkę priskirti nevienodas reikšmes.

Tyrimo metodika. Rizikos suvokimas, kaip tyrimo objektas, Lietuvoje yra pakankamai nauja ir mažai tyrinėta tema, kelianti daugybę klausimų. Atsižvelgiant į analizuojamo fenomeno pažinimo žinių trūkumą, visų pirma, buvo inicijuotas žvalgomasis tyrimas. Tai leido identifikuoti pagrindines analizuojamo reiškimo ypatybes bei suteikė atraminę tašką išsamesnei probleminio klausimo analizei. Atsižvelgiant į analizės objekto specifiskumą, buvo pasirinkta kokybinė tyrimo prieiga. Ši tyrimo metodologija žymi konstruktyvistinę arba natūralistinę interpretatyvų požiūrį arba postmoderniąją perspektyvą (Leonavičius, 2003).

Tyrimo duomenys buvo renkami raštu pusiau struktūruotos apklausos metodu. Tyrimo instrumentą sudarė atviri klausimai. Dalis klausimų integ-

ravo tam tikrus vizualinius elementus – nuotraukas, atspindinčias skirtingų kultūrų gyvenimo epizodus. Šis pasirinkimas buvo orientuotas į sociokultūrinių kontekstų bei rizikų įvairovės atskleidimą, norint sužinoti, ar tiriamieji linkę tam tikras rizikų grupes asocijuoti su įvairių visuomenių patirtimis. Tyrimo imtį sudarė 24 informantai, skirtingų specialybių studentai. Pastarieji buvo pasirinkti patogiosios atrankos principu. Tyrimas vykdytas 2012 balandžio mėnesį.

Duomenys apdoroti kokybinės turinio analizės metodu. Tad surinkti duomenys buvo sisteminiami bei koduojami indukcijos būdu išsigryninusių kategorijų, žyminčių skirtingas rizikos sampratos apibrėžimo galimybes (*rizika kaip veiksmas, kaip praradimas, kaip pavojus individo gerovei ir kt.*) pagrindu.

1 lentelė. *Rizikos sampratų įvairovė*

Kategorijos	Autentiškos citatos
Rizika kaip veiksmas	„Tam tikri veiksmai, kurių pasekmės gali būti mirtinos arba labai žalingos“, „Žmogaus veiksmai, kai tikimasi naudingo, gero rezultato, tačiau pasekmės gali būti grėsmingos, žalingos“, „Elgesys, kuomet žmogus atlieka tam tikrus veiksmus ar sprendimus, nežinodamas jų pasekmių, o jos gali būti ir teigiamos, ir neigiamos“, „Neatsakingi veiksmai, kai yra rizikuojama savo ar kitų žmonių gyvybe, sveikata“, „Tam tikras veiksmas ar būseną, kai kyla grėsmė aplinkinimas, kai yra išbandoma kažkas kas nėra aišku, nutylimos galimos pasekmės visuomenei, aplinkai“
Rizika kaip aplinka	„Tai gyvenimas aplinkoje, kurioje niekuomet negali būti tikras, kad viskas bus gerai“, „Galimybė pabloginti savo dabartinę būseną, atliekant tam tikrus veiksmus ar patenkant į situaciją, kuri yra nuo asmens nepriklausoma“, „Aplinka gali būti rizikinga ir nelabai asmens kontroliuojama, t. y. žmogus gali gyventi rizikingose sąlygose, kuomet nepalankūs įvykiai nutinka arba nenutinka“, „Pateikimas į situacijas, kai kyla grėsmė gyvybei, socialiniam statusui, gyvenimo kokybei, sveikatai, laisvei, tarpusavio santykiams“
Rizika kaip grėsmė individo gerovei	„Grėsmė savo turtui, grėsmė šeimos gerovei“, „Pavojai žmogui, aplinkai, politinėms kryptims ir pan., kuriuos sukelia atitinkami veiksniai“, „Tikimybė, kad gali būti pažeista asmeninė gerovė, fizinė ir psichinė sveikata, materialinė žmogaus būklė“, „Rizika yra tai, kas kelia pavojų asmens ir aplinkos gerovei“
Rizika kaip nepageidaujamo įvykio tikimybė	„Galimybė patirti grėsmingus įvykius, susijusius su baime, įtampa, nerimu“, „Galimybė, kad nepasiseks, tačiau siekiant kažką pakeisti gyvenime ir pasiekti geresnių rezultatų, rizikuoti būtina“, „Rizika reiškia, kad visada išlieka tikimybė, jog nepavyks įgyvendinti tikslo“
Rizika kaip būseną	„Rizika – tai būseną, kurioje žmogus būna įsitempęs, neramus ir nuolatos jaučia baimę dėl neigiamų pasekmių“, „Rizika, tai gyvenimas su netikrumo ir baimės jausmu, dėl blogų įvykių atsitikimo galimybų“
Rizika kaip praradimas	„Su tam tikra praradimo galimybe susijęs faktorius, išskylantis atliekant tam tikrą veiklą ar renkantis vieną iš keleto alternatyvų, riziką neatskiriama nuo baimės“, „Rizika yra susijusi su baime kažką prarasti“
Kita	„Tai fiziniai ir psichiniai sveikatai reikšmingi pavojai, įvykiai, problemos“, „Galimų grėsmių visuma“, „Rizika susijusi su kažkuo ekstremalaus, o tai gali, tarkim, kelti pavojų žmogaus gyvybei“

Tyrimo duomenų analizė leidžia teigti, jog dalis informantų linkę riziką traktuoti kaip tam tikrą veiksmą: *Rizika – tai tam tikri veiksmai, kurių pasekmės gali būti mirtinos arba labai žalingos; Elgesys, kuomet žmogus atlieka tam tikrus veiksmus ar sprendimus, nežinodamas jų pasekmių, o jos gali būti ir teigiamos, ir neigiamos.* Pateiktos tyrimo dalyvių rizikos sąvokos interpretacijos, suponuoja

Tyrimo rezultatų analizė

Rizikos apibrėžimų variacijos. Vėlyvosios modernybės epochoje viešasis visuomenės diskursas vis dažniau integruoja įvairaus pobūdžio rizikų komunikaciją, tiek transliuojamą žiniasklaidos priemonių kanalais, tiek skleidžiamą simbolinėje tarpusavio sąveikoje. Kaip teigia F. Furedi, baimė yra viena iš sąvokų, nusakančių šiuolaikinės visuomenės kultūrinę nuotaiką (2007). Tyrimo metu visų pirma buvo siekta atskleisti, kaip informantai suvokia riziką bei kaip apibrėžia šią sąvoką. Mat, skirtingi individai nevienodai gali interpretuoti įvairius gyvenimo aspektus. Kaip teigia J. Adams, kas vienam asmeniui skamba kaip muzika, kitam yra triukšmas (2005, p. 105).

M. Weber mąstymo logiką, skatinančią dėmesį koncentruoti ne ties socialinės struktūros analize, o ties individo subjektyvaus veiksmo nagrinėjimu (Leona- vičius, 2003). Individai, kaip aktyvūs subjektai, savo veiklos praktikomis keičia socialinę visuomenės sanklodą bei įgalina socialinę kaitą. Kaip pastebėta, informantai, kalbėdami apie riziką, linkę akcentuoti pastarosios neapibrėžtumo dimensiją: *Tam tikras*

veiksmas ar būseną, kai kyla grėsmė aplikinimas, kai yra išbandoma kažkas, kas nėra aišku, nutylimos galimos pasekmės visuomenei, aplinkai. Anot D. Hilson bei R. Murray-Webster, nekreipiant dėmesio į rizikos sąvokos apibrėžimų įvairovę, galima teigti, jog rizika visuomet turi dvi pagrindines charakteristikas: netikrumą bei padarinius (2007).

Dar viena rizikos sąvokų kategorija apima rizikos, kaip nepageidaujamo įvykio tikimybės, traktatą. Informantai, formuluodami rizikos apibrėžimą, akcentuoja nesėkmių galimybę bei iš to kylančią neigiamą emociniu krūviu pasižyminčią jauseną: *Galimybė patirti grėsmingus įvykius, susijusius su baimė, įtampa, nerimu; Rizika reiškia, kad visada išlieka tikimybė, jog nepavyks įgyvendinti tikslo. Riziką daugelis sociologų įvardija kaip vieną ryškiausią šiuolaikinių visuomenių elementą, sąlygojanti tiek individualius pasirinkimus, tiek tolimesnes visuomenės vystymosi perspektyvas* (Rinkevičius, Balžekienė, 2006). Atsižvelgiant į tiriamųjų nuomonę, galima teigti, kad pastarieji taip pat suvokia riziką keliamą pavojų darniai visuomenės plėtrai: *Rizika – tai grėsmė savo turtui, grėsmė šeimos gerovei; Pavojai žmogui, aplinkai, politinėms kryptims ir pan., kuriuos sukelia atitinkami veiksniai*. Šiuo atveju turbūt verta prisiminti A. Maslow poreikių piramidės koncepciją ir jos pamatinį imperatyvą, kad individai visų pirma turi patenkinti savo fizinius poreikius, o likusieji hierarchiškai didėja (1954).

Tiriamųjų atsakymai taip pat leidžia teigti, jog rizika yra glaudžiai susijusi su baimės dimensija bei

su nuo individo nepriklausančia galimybe kažką prarasti: *Rizika yra susijusi su baimė kažką prarasti; Su tam tikra praradimo galimybe susijęs faktorius, išskylantis atliekant tam tikrą veiklą ar renkantis vieną iš keleto alternatyvų, riziką neatskiriamo nuo baimės*. Rizikos bei baimės sąvokų glaudumo ryšį akcentuoja ir akademinės sferos atstovai, teigdami, kad šie veiksniai dažniausiai sąveikauja greta (Gray, Ropeik ir kt.). Turbūt geriausiai rizikos visuomenės koncepciją atspindi tiriamųjų pasisakymai, suponuojantys rizikos, kaip aplinkos, apraiškas: *Tai gyvenimas aplinkoje, kurioje niekuomet negali būti tikras, kad viskas bus gerai; Aplinka gali būti rizikinga ir nelabai asmens kontroliuojama, t. y. žmogus gali gyventi rizikingose sąlygose, kuomet nepalankūs įvykiai nutinka arba nenutinka*. Šiuo atveju galima pastebėti pakankamai abstraktų grėsmių akcentavimą, nesiejamą su konkrečia sfera.

Rizikos bei kultūrinio konteksto sąsajos. Tyrimu buvo siekta sužinoti, su kokiomis rizikų grupėmis informantai asocijuoja skirtingus kultūrinius kontekstus. Šiam tikslui buvo naudojama vizualinė medžiaga, kurios simboliniai elementai artikuliuoja skirtingų visuomenių gyvenimo epizodus (1 pav.). Be abejo, tyrėjo nuotraukų pasirinkimas suponuoja tam tikras subjektyvumo apraiškas, tačiau kokybinis tyrimas dėl teikiamų interpretacinių galimybių, apsunkina tyrimo organizatoriaus gebėjimą išlikti nešališkam. Tad tyrimo dalyvių prašyta įvardyti, su kokiomis rizikomis, jų nuomone, susiduria nuotraukose vaizduojami individai.

1 pav. Vizualiniai tyrimo elementai

Nepaisant kultūros universalijų, kiekviena bendruomenė turi daugiau ar mažiau savitą kultūrą (Leonavičius, 2003). Tiek kultūrinius, tiek visuomeninius skirtumus determinuoja įvairūs veiksniai, suteikiantys galimybę kalbėti apie pasaulio heterogeniškumo dimensiją. Todėl tiriamieji, vertindami rizikos galimybes, taip pat įvardijo skirtingas grėsmes.

Pirmoje nuotraukoje vaizduojamos besimeldžiančios musulmonės, tad vizualinėje medžiagoje išvelgti potencialių rizikų pavojų turėjo būti pakankamai sunku. Galima daryti prielaidą, jog informantai, siekdami atsakyti į pateiktą klausimą, rėmėsi ne tik matomais vizualikos elementais, bet ir turimu

asmeniniu žinojimu. Kaip teigia P. Berger bei T. Luckmann, individai interpretuoja aplink esantį pasaulį per savo suvokimo prizmę, įgytą žinojimą (1999). Tyrimo dalyviai mintyse kūrė priespaudoje gyvenančios ir kenčiančios moters portretą: *Diskriminacija, smurtas; Politinės, moterų išnaudojimo rizikos; Religinės, laisvės atėmimo rizikos; Rizika reikšti savo mintis laisvai; Religinė diskriminacija, žemesnė moterų padėtis tiek šeimoje, tiek visuomenėje*. Tad informantų atsakymai suponuoja patriarchalinės santvarkos egzistavimą bei moters, kaip šeimos židinio puoselėtojos, vaizdinį. Reikia pastebėti, kad egzistuojantis tiesioginio kitų kultūrų atstovų pažinimo

trūkumas gali determinuoti stereotipais pagrįstus pastarųjų vertinimus. Anot F. Hirji, medijų kuriamas musulmonių įvaizdis pateisina pastarųjų stereotipus, tad nekeista, jog šios moterys dažnai suvokiamos žvelgiant iš viktimologinės perspektyvos (2011). Informantų atsakymai taip pat leidžia išvelgti tam tikras įtampas, kylančias iš kultūrų skirtingumo dimensijos bei suponuojančias atitinkamo pobūdžio rizikas: *Stigma ir diskriminacija vakarų šalyse; Rizika nepriapti kitose kultūrose, būti atstumtam dėl religinių įsitikinimų; Šie žmonės susiduria su rizika būti engiamam (rasizmas), be to, čia galima pastebėti riziką į skurdą.* Tad šiuo atveju kalbėti apie pozityvią Rytų ir Vakarų kultūrų integraciją pakankamai keblu.

Tyrimo metu informantams buvo pateikta vizualinė medžiaga, perteikianti Japonijos visuomenės narių gyvenimo fragmentą. Nors nuotraukoje buvo vaizduojami gamyklos darbuotojai (1 pav.), tyrimo dalyviai buvo linkę akcentuoti platų spektrą potencialių rizikų: branduolines – *Energetinės, Fukušimos avarija; Radiacija, ekologines – Rizika dėl cunamio ar kitų stichinių nelaimių, rizika, kad suges visos technologijos; Gamtos neramumų rizika (cunamiai, žemės drebėjimai, demografinės – Rizika dėl didelio žmonių kiekio ir negalėjimo turėti pakankamai vaikų; Rizika planuoti šeimos politiką asmeniškai, ekonomines – Ekonominės krizės grėsmė.* Rytų bei Vakarų visuomenių skirtingumai suponuoja kitoniškas pasaulio matymo perspektyvas. Kaip teigia E. U. Weber ir Ch. Hsee, Rytų – Vakarų pasaulių atstovų rizikos suvokimui įtaką daro įvairūs kultūriniai skirtumai, pavyzdžiui, individualizmo – kolektyvizmo kontinuumas (1998).

Dar viena tyrimo dalyvių atsakymų kategorija leidžia nusikelti į kitą kultūrinį kontekstą – Afrikos žemyną, dėl lėtai vykstančios socialinės visuomenių raidos dažnai priskiriamą trečio pasaulio šalių grupei. Šiuo atveju taip pat išryškėja išankstinio žinojimo apraiškos. Didžioji tiriamųjų dalis teigia, jog nuotraukoje vaizduojami individai susiduria su socialinės kilmės rizikomis: *Alkio, sveikatos priežiūros neprieinamumo, saugios aplinkos ir maisto neprieinamumo; Šie žmonės rizikuoja susidurti su socialinėmis rizikomis: prastu išsilavinimu, prasta sveikatos apsauga bei ekonominėmis rizikomis; Bado, karo, neišsimokslinimo rizikos; Laisvės, sveikatos, išlikimo.* Taip pat pabrėžiamas kintantis pasaulis bei visuomenių raidos netolygumai: *Rizika dėl gyvybės, pvz., badas, ligos, rizika dėl besikeičiančio gyvenimo – pasaulio modernėjimo ir esamo atsilikimo.*

Socialinių rizikų pavojaus akcentavimas taip pat atsispindi tiriamųjų atsakymuose, vertinančiuose, su kokiomis rizikomis susiduria Lietuvos gyventojai: *Šiuos žmones gali paveikti socialinės, politinės ir ekonominės rizikos; ...socialinės, pvz., atskirtis; Socialinės apsaugos rizikos; Rizika neatgauti užtar-*

nautos pensijos, neturėti lėšų iš ko pragyventi. Kaip teigia J. Kukanauzienė, socialinė rizika gali būti apibrėžiama kaip sisteminė pačios visuomenės saviveikla, kurios tykoja grėsmės ir pavojai, nulemti industrinių ir gamybinių modernizacijos procesų (2007). Informantų nuomone, Lietuvos visuomenei būdingos ekonominės – *Rizika neatgauti užtarnautos pensijos, neturėti lėšų iš ko pragyventi; Ekonominės gerovės trūkumo rizika* – bei politinės rizikos: *Rizika atsidurti kitos šalies sprespaudoje, prarasti nepriklausomybę; Rizika netekti laisvės.* Galima daryti prielaidą, jog tiriamieji Lietuvai priskiria rizikas, išplaukiančias iš šalies istorinio konteksto bei medijų formuojamo diskurso, suponuojančio socioekonominių problemų dominavimą.

Apibendrinant galima teigti, jog skirtingi individai, nevienodai suvokia rizikos sąvoką. Pastarosios koncepcija tapatinama tiek su rizikingos aplinkos, tiek su rizikingo veiksmo sampratomis. Informantų teigimu, kalbant apie riziką, tikslinga pabrėžti neigiamo įvykio galimybes bei iš to išplaukiantį praradimo jausmą. Tyrimu atskleistos rizikos suvokimo variacijos teikia galimybių teigti, kad individai riziką suvokia tiek kaip mikro-, tiek kaip makro- lygmens grėsmę, keliančią pavojų visuomenės gerovei. Kalbant apie pasaulio visuomenių heterogeniškumą, galima teigti, jog tyrimo dalyviai yra linkę skirtingas rizikas asocijuoti su skirtingais kultūriniais kontekstais. Rizikų priskyrimas daugeliu atvejų gali būti determinuotas išankstinio žinojimo bei viešojoje erdvėje sklandančio kitų kultūrų vertinimo diskurso, o tai kelia abejonių objektyvaus grėsmių suvokimo galimybe. Apibendrinant galima teigti, kad nors riziką galima įvertinti tik remiantis objektyviais įrodymais, nemažiau svarbi tampa šio objekto konstruktyvistinė dedamoji bei individų gebėjimas skirtingiems pavojams suteikti įvairias prasmes. Klausimai, susiję su rizikos fenomeno analize, iki galo dar nėra atsakyti, o tai pagrindžia tolimesnių tyrimų poreikį. Tad pagrįstai galima teigti: *...jei tik turėtume daugiau informacijos...* (Adams, 2001 cituojama Beck).

Išvados

1. Rizikos sąvoka nūdienos visuomenėje įgyja platesnę reikšmę bei suteikia prielaidas rizikos visuomenės fenomenui iškilti. Šiuo atveju rizika, kaip tyrimo objektas, analizuojama sociokultūriniam kontekste, atskleidžiant pastarosios socialinę dedamąją.
2. Skirtingi individai nevienodai suvokia rizikos sąvoką. Pastaroji varijuoja nuo rizikingos aplinkos, būsenos iki rizikingo veiksmo sampratų. Tyrimo dalyviai, skirtingiems kontekstams priskirdami skirtingas rizikų grupes, atsižvelgia į turimą žinojimą bei grėsmes stereotipiškai asocijuoja su kultūriniais kontekstais.

Literatūra

1. Adams J., 2001, *Rizika*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
2. Austen L., 2009, *The Social Construction of Risk by Young People: Linking Risk Theory and Practice*. Internetinė prieiga: <http://www.city.ac.uk/_data/assets/pdf_file/0007/80782/Social-construction-of-risk.pdf>.
3. Balžekienė A., 2009, Rizikos suvokimas: sociologinė konceptualizacija ir visuomenės nuomonės tyrimo metodologinės prielaidos. *Filosofija / sociologija*. T. 20. Nr. 4. P. 217–226. Lietuvos mokslų akademija.
4. Bauman Z., 2002, *Globalizacija: pasekmės žmogui*. Vilnius: Strofa.
5. Beck U., 1995, *Risk society: towards a new modernity*. London: Sages.
6. Berger P. L., Luckmann T., 1999, *Socialinis tikrovės konstravimas*. Vilnius: Pradai, ALK.
7. Butkus A., 2009, *Sparnuotieji žodžiai*. Kaunas: Aesti.
8. Douglas M. 1992, *Risk and Blame: Essays in Cultural Theory*. London and New York: Routledge.
9. Douglas M., Wildawsky A., 1983, *Risk and Culture. An Essay on the Selection of Technological and Environmental Dangers*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
10. Dvarionas D., Jonutytė I. ir kt., 2010, *Ilgalaikė jaunimo problematikos tyrimų koncepcija*. Internetinė prieiga: <http://www.jrd.lt/uploads/dokumentai/projektai/es_bedaradarbiavimas/Koncepcija.pdf>.
11. Furedi F., 2007, *The only thing we have to fear is the 'culture of fear' itself. New essay: How human thought and action are being stifled by a regime of uncertainty*. Internetinė prieiga: <<http://www.frankfuredi.com/pdf/feaessay-20070404.pdf>>.
12. Giddens A., 2005, *Sociologija*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
13. Giddens A., 2000, *Modernybė ir asmens tapatumas*. Pradai: Vilnius.
14. Hillson D. A., Murray-Webster R., 2007, *Understanding and managing risk attitude* (second edition). Aldershot, UK: Gower.
15. Hirji F., 2011, Through the Looking Glass: Muslim Women on Television. *Global Media Journal*. Canadian Edition ISSN: 1918-5901.
16. Kukanauzienė J., 2007, *Vyrų grįžusių iš įkalinimo vietų, integracija į darbo rinką*. Internetinė prieiga: <http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2007~D_20080424_180421-44802/DS.005.0.01.ETD>.
17. Kurnitzky H., 2004, *Necivilizuota civilizacija*. Vilnius: Dialogo kultūros institutas.
18. Leonavičius V., 2003, *Sociologija*. Kaunas: VDU leidykla.
19. Maslow A., 1954, *Motivation and Personality*. New York: Harper
20. Meyer R. E., 2006, Visiting Relatives: Current Developments in the New Sociology of Knowledge. *Organization*. Vol. 13 (5). P. 725–738.
21. Rimaitė A., Rinkevičius L., 2008, Sociokultūrinis rizikos suvokimo konstravimas: teoriniai požiūriai ir jų taikymas tiriant viešąjį diskursą dėl genetiškai modifikuotų organizmų. *Filosofija / sociologija*. Nr. 2. P. 86–96. Lietuvos mokslų akademijos leidykla.
22. Rinkevičius L., Balžekienė A., 2006, Branduolinės rizikos suvokimas Lietuvos visuomenėje: teorinės perspektyvos ir empirinės išvagos. *Socialiniai mokslai*. Nr. 2 (52).
23. Wahlberg AF A., Sjoberg L., 2000, Risk perception and the media. *Journal of risk research*. No 3 (1). P. 31–50.
24. Weber E. U., Hsee Ch., 1998, Cross-Cultural Differences in Risk Perception, but Cross-Cultural Similarities in Attitudes towards Perceived Risk. *Management Science*. Vol. 44 (9). P. 1205–1217.

RISK PERCEPTION: STUDENTS' ATTITUDES

Eimantė Pileckaitė

Summary

Social changes are inevitably shaping the development of societies' trajectories. Scientists agree that the industrial society is being replaced by a new structure of a society based on uncertainty and risk. In this case, risk becomes a part of the academic and public discourse.

This article presents a theoretical conceptualisation of the risk phenomenon and the results of pilot research on students' attitudes to risk. The research data was collected by a semi-structured interview method and processed by applying the content analysis principles. Students were the target group of the pilot research.

The research findings reveal that students differently define the concept of risk and also associations of different risks attributed to different cultural contexts. Risk associations to different cultures in many cases are determined by a priori knowledge and the other cultures estimation in the public discourse; therefore, this raises doubts about the possibility of objective risk perception. Although risk mostly is estimated by objective evidence, also it is a very important constructive part of this phenomenon and the ability of individuals to give different meanings to different risks.

Key words: risk perception, risk society, culture.

RIZIKOS SUVOKIMAS: STUDENTŲ POŽIŪRIO PERSPEKTYVA

Eimantė Pileckaitė

Santrauka

Socialinė kaita neišvengiamai formuoja visuomenių raidos trajektorijas. Akademinio diskurso atstovai sutinka, jog industrinį sociumo pobūdį keičia naujos struktūros visuomenė, grindžiama neapibrėžtumo, pavojų bei nežinomybės lygio intensyvėjimu. Šiuo atveju rizika, iki šiol vyravusi tikslųjų mokslų gvildenamose paradigmos, persikelia į socialinę plotmę bei visuomenės narių požiūrius.

Straipsnyje pateikiama teorinė rizikos fenomeno konceptualizacija bei pristatomas atliktas žvalgomasis tyrimas, atskleidžiantis skirtingus studentų požiūrius rizikos fenomeno atžvilgiu. Tyrimo duomenys rinkti pusiau struktūruotos apklausos raštu metodu, apdoroti vadovaujantis kokybinės turinio analizės principais. Žvalgomojo tyrimo tikslinę grupę sudarė apklausti studentai.

Pagrindiniai tyrimo radiniai atskleidė, jog studentai kitoniškai apibrėžia rizikos sąvoką, o nevienodas rizikų asociacijas priskiria įvairiems kultūriniais kontekstams. Rizikų priskyrimas daugeliu atvejų gali būti determinuotas išankstinio žinojimo bei viešojoje erdvėje sklindančio kitų kultūrų vertinimų diskurso, o tai kelia abejonių objektyvaus grėsmių suvokimo galimybe. Tad galima teigti: nors riziką galima įvertinti tik remiantis objektyviais įrodymais, nemažiau svarbi tampa šio objekto konstruktyvistinė dedamoji bei individų gebėjimas įvairiems pavojams suteikti skirtingas prasmes.

Prasminiai žodžiai: rizikos suvokimas, rizikos visuomenė, kultūra.

Įteikta 2012-09-26